

РОЗПОВІДЬ ПЕРШОГО РОЗМОРОЖЕНОГО

(З книги «КІБЕРІАДА»)

З польської переклав Олександр ГРИЦЕНКО

Погляньте на мене: перед вами — невситимий артист-перкусист, і від цього — усе мое лихо. Ще шмаркатим малюком я свій талант виявив, стукаючи по чому попало і в кожній речі властивий їй тон пробуджуючи. У нашому роду так було одвіку. Знаюся я на перкусії м'якій та твердій, і все — від громів небесних до шурхоту піскового годинника — доступне моєму вмінню. Коли розіграюся, увесь світ зникає мені з очей. У вільну хвилину граю також на тамбуруні, навіть сам можу зgrabненького інструмента змайструвати, дайте мені лишень козачу шкуру та пеньок трухлявий або ж цеберко й цератку.

Однак, у жодному оркестрі не зігрів я місця — мандрую по світах, щоб у кожній капелі талану скуштували, аби лишень та капела доладна була. Слух маю абсолютний і в гуркоті ударному неабияк кохаюся. І по скількох же то я планетах, зірках, філармоніях та бував! Де тільки не бував, де тільки не гравав! А проте скрізь мені рано чи пізно палички самі з рук падали і неспокій гнав мою душу далі. Мав я і сольні виступи, де траплялось і стогону, і шалу, і сміху, і плачу, часом юрба мене на руках носила, навіть бубна мого на реліквії шматувала. Не слави жадаю, не до неї любов моя. У Великій Музиці загубитися хочу, оркестру прагну, як ручай — океану, щоб приlinуть до нього і в безмежжі його розлитися. Сам я для себе — ніщо, все для мене — мелодія досконала, її я й шукаю, по партитурах дні і ночі порпаючись.

Аж раз у планетарній слободі Алеоції почув я вперше про державу Гафн. Це якраз там, де спіральний рукав локальної туманності загинається й переходить у манжетик із зоряною підкладкою. Отож там ця звістка дійшла до мене на погибель мою, запаливши в душі велику тугу — адже мовлено мені, що то держава не звичайна, а філармонійна, і що якраз урівень з її кордонами тягнуться колонади королівської філармонії. Мовлено далі, що всякий там грає, а король — слухає, бо мрія у нього така, щоб люд наповнив музичний храм Музикою Сфер! І кинувся я з дурної голови, в чому був, у путь, заробляючи по дорозі граничам своїм, вправним дробом розганяючи турботи й зігриваючи душу старому й малому. Водночас дослухався я кожної чутки про дивну державу, аби пересвідчитись, що була у тій мові правда.

Та дивна річ — чим околиця далі від Гафну, тим більше хвалять звичай його музикальні, вірять у Гармонію Сфер і кажуть — варто, мовляв, там жити, щоб грати! Проте чим ближче, тем частіше півголоса на мої запитання відповідають або й взагалі мовчат, головою хитаючи і навіть пальцем по скроні стукаючи. Пробуває я ретельним випитуванням тубильців у кут загнати, а вони одбріхуються. Один старий з Оберузії мені каже: «Грати там, звісно, грають, тнут на всю губу без перепочину, але в грани тому музики — як кіт наплакав, немузична їхня музика, дечого іншого в ній забагато».

«Як же це — музика без музики? — питаю зацікавлено. — І що воно, оте дещо інше, розкажіть-но?» — але він тільки знаком показує, що, мовляв, слів школа.

А інші — знову своє: сам король Збавницій, подейкують, звів на Гафні Королівську Державну Консерваторію, віртуозів там, кажуть, сила-силенна, і панують там не якісь акробаціоністичні філігі-міглі, ремісництво зручиніле, а навпаки: натхнення, брама до раю золотострунного, бо мають вони напрямок вірний і ключ від Гармонії Сфер — тієї, що Космос нею гучить безмовно! Тоді я кинувся до старого знову, а він знай торочить: «Не скажу, ніби це неправда, але й не скажу, що правда. Хоч би що я тобі сказав, не те б сказав. Коли хочеш, піди й подивися на власні очі».

Що ж, у таланті своєму я ніколи не сумнівався, бо, знаєте, братоверботи, що як візьму я палички до рук, та як пущу їх малим дробом на гладінь свого бубна, то це буде не туркіт і не гуркіт, не звичайне бубоніння й тамбурина, а така рвійна й хаплива пісня, що витримати несила, навіть камінь зворується!

І рушив я знову в дорогу, розуміючи, однак, що не годиться до двору філармонійного з його етикетом придворним отак собі пертися, як Піліп з коно-пель вискачувати, а тому й випитуючи усіх зустрічних про гафнійські шляхетні звичаї,— та мало що, або й геть нічого не почув у відповідь,— знай лише міни корчать, покивуючи тим, хто що має,— головою, або й чим іншим,— отож нічого я до ладу й не довідався.

Простуючи так собі далі серед зірок, зустрічаю якось одного курдулеля,

РЕТРОЛОГІЯ СТАНІСЛАВА ЛЕМА

З розвитком сучасної наукової фантастики цілком закономірно з'явилася й твори фантастично-пародійного характеру — як здрова реакція літератури на численні комерційні підробки. Водночас з'ясувалося, що жанр «сайенс фікшн» цілком надається не лише до пародіювання чи суто літературної сатири, а й до сатири суспільної, навіть політичної, що підтвердила ціла низка прекрасних творів. Не останнє місце серед них посіла «Кіберіада, або Казки роботів» Станіслава Лема. Більшість творів цього широковідомого польського письменника (народився 1921 р. у Львові) — від першого роману «Країна багряних хмар» до недавньої «Бібліотеки ХХІ століття» (див. «Всесвіт», 1988, № 4) — перекладалися в СРСР. Чимало з них з'явилася й українською мовою — у тому числі й згадана «Кіберіада». Цей цикл казкових новел, об'єднаних спільними героями — вченими роботами Трурлем та Клапауцієм, вийшов у світ понад двадцять років тому. Любителі фантастики, котрі підійшли до «Кіберіади» з традиційною міркою, були, певне, здивовані.

Адже сюжети більшості «казок роботів» — цілком традиційні, фольклорні, із тих, що їх зібрали і розкладали по структуралістичних полічках іще В. Пропп, хіба що де-не-де іронічно перекрученні. «Фантастичність» нової книжки теж була якось несерйозною, бурлескною — замість фольклорних вогнедишних зміїв фігурували якісь кібернетичні потвори, але з аналогічними функціями, замість тридев'ятих царств — віддалені планети, і не більше.

Отже, спародійовані сюжети, спародійовані реалії, а що ж справжнє? Чи вся чималовна книга — лише пародія? Аж ніж. Вдумливий читач знайшов у ній чимало деталей спостережень цілком сучасної дійсності, гіркувато-іронічних, але досить глибоких думок про людство й людину.

І ось через кільканадцять років по виході «Кіберіади» С. Лем вміщує у книзі оповідань «Маска» (1976) ішо одну «казку» — розділ під назвою «Цифраньове виховання», де фігурують знані читачеві Клапауцій, Трурль та малолітній робот Цифраньо. Український переклад однієї

у смолі виваляного, він мене набік відводить: «Слухай-но,— каже,— до Гафну ідеш? О, щасливий, і година твоя щаслива, намузикуєшся там досочу, Збавницій — правитель могутній і добрий, муз шанувальник — золотом тебе обсипле!» — «Що мені до того золота,— кажу. — Як там з оркестром?» — А він усміхається: «Щасливий, хто в ньому гра, за таке місце життя не шкода!» — «Як же,— вигукую,— так, що ти у зворотному напрямку чимчикуеш?!» — «Ах,— каже,— я до тітки, а тоді ще далі — нести слово про Збавниція, нехай звідусіль поспішають музики, бо вже відкрито шлях до Гармонії Сфер! I до Гармонії Буття, бо це — те саме!» — «Отже,— кажу,— й Симфонія Буття там теж є? Варто, значить, докласти й своїх зусиль! Чи ж правда все те?» A той курдупель (досить пожмаканий, правду кажучи, виваляний у якісь сажі а чи смолі — певно, обпікся або що) як загорлає: «Та що ти! I де ти такий темний, недовіркуватий уявся? Чи ж ти не знаєш, що Гафн — не звичайне царство чи королівство, а Держава Нового Типу, або Гралівство, і що Збавницій — не просто собі король, а Гроль! Виробив він, щоб ти знав, такий династичний план, згідно з яким усі мають грati і тим гранням до цілковитого щастя догратися, і то не аби як, наосліп шкандибаючи, але у спосіб науковий, методологічний і теоретичний. Тому-бо утворив він Консерваторну Раду Міністрів і склав Гармонограму Гармонії Сфер, яку ось-ось, із дня на день відкриють і виконають, а може, уже й виконали, так що біжі туди чимдуж!» — «І що ж то за гармонограмічно-гармонійна музика?» — запитую, а він мені на те: «To така штука, яка поєднує особистість з Природою, розганяє Рій Смутків і витворює Рай Земний, а тому лети чимскоріше, кажу тобі, бо у чомусь подібному взяти участь — річ галактична!» — «Біжу, біжу, пане курдупелю,— притакую,— але хотів би ще взнати, як це королівство, себто Гралівство Гафну, осягло оту Партитуру Сфер і Іхню Гармонію, звідки воно все взялося?» — «Ого! — вигукує недопечений. — Мають вони на це і директиви щонайдокладніші, і традиції щонайпрадавніші, бо хоч грati вони завше грали, але робили це не так, не в той спосіб і не на тому, на чому слід, зате тепер уже все добре знають, тому від музики їхньої дух перехоплює, і зір, і слух, отож біжі туди, бубністе мій любий, бо ще на репетицію спізнишся!» — «Даруйте,— кажу,— але я ніякий не бубніст, я першої гільдії артист-перкусист, а втім, розкажіть-но мені ще трохи про гафнійські звичаї, аби і я там як слід поводився!» — «Ох, ніколи мені,— відказує,— йди хутчій, сам побачиш, і така вдячність до мене тебе охопить — на все життя!»

Рушив, отже, я туди, а як окреслилися обриси планети, себто Гралівства, і виринув велетенський зовнішній Мур Мармуровий, а на ньому — золотий напис: КОРОЛІВСЬКА КОНСЕРВАТОРІЯ,угледів я збоку неподалік дерев'яний візок, кольоровими фарбами помальований, а на ньому — старого підтоптаного робота, що зі своїх іржавих суглобів вичищав пісок.

Я взявся допомагати йому, аж чую — щось він собі під ніс мугикає. «Що то за пісня?» — питая,— а він: «Олеандринова!» Зроду такої не чув. Тоді про Гафн питая, а він глухуватий був, кожне слово по чотири рази просить повторювати,

з вставних новел цієї чималої «казки» ми й пропонуємо читачеві.

«Розповідь першого розмороженого», незважаючи на традиційний для «Кіберіад», антураж, не містить ані чогось фантастичного (навіть у фольклорному розумінні), ані навіть футурологічного, оскільки усі алюзії тут спрямовані виключно у минуле, давні й недавні. Це є, отже, своєрідна ретрологія у стилі «сайанс фікшн». По ознакоаменні з «Розповідю...» читає, гадаю, зрозуміє, чому С. Лемові вдалося надрукувати її лише через десятиліття після самої книги, і чому до радянського читача тільки сьогодні приходить її переклад. Справа в тому, що «Розповідь...» є дошкільною, безжалюною і при цьому дуже смішною сатирикою насталізм, довга тінь якого падала також і на Польщу. Підкresлюю: саме насталізм як на втілену концепцію «казармового соціалізму», а не тільки насталінізму — адже не оминає С. Лем звісно увагою ані ефемерних «відліг», ані кишеневкою «гласності у межах згордизволеного», ані маріонеткових «демократизацій», які усе міняють, нічого не змінюючи.

Відомі Марксові слова про те, що соціалізм — це не ідеал, з яким слід узгоджувати дійсність, перегукуються із яскраво-гротесковою Лемовою картиною «прямування до Гармонії Сфер»: «— Є у них директиви докладні, і з традиції прадавні, бо грati то вони завше грали, але не так, не на тому і не в той спосіб, що слід, але тепер уже знають, отож від музики їхньої дух перехоплює, і зір, і слух...»

Фантастичний ангуря перетворюється в новелі на інструментарій літературної гротесковості, котрий дає можливість змоделювати абсурдність, ірреальність певних сторін нашого ми-нуого у спосіб, відмінний від тих, що ними користувалися, скажімо, Ф. Кафка у «Замку», Дж. Орвел у «1984», В. Войнович у «Пригодах Івана Чонкіна».

Слід зауважити, що «Цифраньове виховання» містить іще й «Розповідь другого розмороженого», не менш гостру й дошкільну сатиру на сучасне буржуазне суспільство, на дегуманізаційні процеси, що у ньому відбуваються. Сподіваемось, що невдовзі український читач озайомиться і з тією «копівіддою».

Олександр ГРИЦЕНКО

і нарешті каже: «Перкусист! Молодий ти, міцний, верткий, меткий, на всяке діло здатний! Не відраджу тебе до Гафну йти, але й не раджу. Роби як сам знаєш». — «А там грають?» — запитую. — «Ще б пак! З ранку до вечора грають і з вечора до ранку, адже в кожному краї свої звичаї, але зваж на одну пораду: мовчи. Хоч би що ти побачив — ні пари з вуст. Хоч би що тебе там вражало — ані мур-мур! Язика тримай за зубами, лице ховай, голосу не подавай — то, може, колись ще комусь і розкажеш, що ти там бачив і на чим грав!»

І хоч як я його просив, як молив, переконував, більше він ані слівцем не обмовився.

Це мене тільки ще дужче розохотило й запалило цікавістю, хоча й не можна сказати, ніби я стукав до Золотих воріт Гафну цілком спокійний, — адже нутром відчував, що криється тут якась таємниця. Так чи так, закалатав я щирозолотим калаталом (а звук був справді чудовий, підбадьорливий), і сторожа мене заалюки впустила, лагідно примовляючи: «Он бачиш двері? Паняй туди сміло!»

Сіни були надзвичайні — опинився я між незліченних колон та скарбів найщиріших, — не сіни, а справжній храм, де на кожному кроці золоті інструменти порозівшувано. Отож я — до дверей, заходжу — й аж очі заплющаю, такий блиск лине від алебастрів, оніксів та срібла, ліс колон навколо, а я, виявляється, стою на дні амфітеатру, ой лишенко, не амфітеатр — безодня, глибинь, гафнійці, либонь, віками вкопувалися в земну кулю, аж поки влаштували у ній, всередині, Філармонію!

Місць для публіки, бачу, немає, все тільки для оркестрантів: одним — фотелі, іншим — столики, адамашком у срібний горошок покриті й рубіном притрушені, чудові люпітри, сріблом окуті, кларнети й гобої для духовиків, себто для дмухачів у труби, а над усім — павукоподібні свічники-жирандолі виблискують діамантами, і ніде ні глядацької зали, ні галерей, лише посеред головної стіни, навпроти оркестру, на всю ширину — єдина ложа, вся в коштовних оздобах та драпіровках, шнуровидлах та мармуромидлах, амурчики в мушлі дмуть, а ложу тим часом затуляє заслона парчова, з вигаптуваними ключами й бемолями, місяцем і зорями, і грузила на ній олив'яні, поруч пальми у кадубах із будинок завбільшки, а за заслоною не інакше трон, тільки затягнуто її надто щільно, не розгледиш нічого. Я, проте, зразу зметикував, що то має бути гробівська ложа!

А внизу, серед амфітеатру, видно пульт диригентський, і не простий собі пульт, а під кришталевим дашком — справжній вівтар, ще й напис над ним неоновий: CAPPELLOMYSTERIUM BONISSIMUS ORBIS TOTIUS. Себто — щонайліпший у світі капельмейстер, або оркестровий провідник. Музикантів довкола купа, однак на мене ніхто не зважає, і врані вони досить чудернацько, з ліврейно-ліберальною, сказати б, розмаїтістю: в того літки у білих панчохах, поспіль нотами поцяцкованих, та ще й латаних-перелатаних, в іншого — пантофлі з золотою пряжкою на кшталт діеза, але без каблука; ще в одного — ковпак з плюмажем, пір'я, правда, міллю поїдене, а головне — нема жодного, хто б стояв рівно, так їх усіх ордени допереду хилять, а під орденами — сукно підкладене, аби їх дзенькіт не псував музики! Про все тут, бачу, подбалі! Відно, добрий у них монах, меломан щирий, тому, певно, й ллється дощ нагород на панів музикантів!

Проштовхуюся помалу крізь зібрання, бо саме, бачу, настало перерва в репетиції і всі поміж собою балакають, а капельмейстер у золотому пенсне з-під кришталевого дашка їх повчає. І не паличку в кулаці тримає, а справжню палицу, і так вимахує нею, що скоро, певно, втомиться, сердега, але то вже не мій клопіт. Зала велика, й акустику має, агей, дивовижну! Я вже хочу заграти, аж знемагаю... а капельмейстер, оком на мене стріливши, мовить здаля ласково: «А, новенький! Чудово! Що вмієш — арфістом? Ага, перкусист! Онде отам сідай, у нас щойно перкусист вибув, побачимо, на що ти здатен! Сідай, ваша мосць! Вашмосць віолончелісте, не пхайтесь!»

І бачу я, що віолончеліст щось диригентові до лапи пхає — якийсь конверт, добряче натоптаний, — листа йому написав чи що? Ну, та хоч би там як, сідаю... А капельмейстер звертається зразу до сотні: «Кларнете! Не дидуридувириду-дам, а дідірувибудіуп-і-ім! Це вам не глазурові віньєтки на торті, мій пане, а віваче, тільки не мольто віваче, вуха у вас дубові! А далі — тріллітрулліфрулліфрам, і це не якась вам фіоритура, м'як ше треба класти, м'якенько, але щоб

зі сталевою підкладкою знизу — отут м'яко, а отут — твердь! І — тріллірідападрабамм! Гей, ти, на тарілках, не глухи мені пікколо на шістнадцяту цифру, бо буде руйнація лейтмотиву, не глухи, кажу!» Отож бачу я, що панують тут звичайнісінські звичаї й манери, і балаканина тут така сама, як і по всіх концертних залах Всесвіту.

Сиджу собі в тому шумі-гамі й роздивляюся надовкруг. Перш за все придавляюсь до бубна: чудний якийсь бубон! Не такий собі простацький, а якийсь употужнений, боки в нього круглі, тугі, аж масні, самично-дівочі, та ще й лазуріві, зі шнурами, гаптованими золоченим дубовим листям, а вже поверхня до того нап'ята — без найменшого ганджу, лунка й дзвінка, ото, думаю, гучний має бути від неї грім!

Дивлюсь, аж несуть партитуру, теж незвичайну — правдивий фоліант, у рисячу шкуру оправлений, хвіст тої шкури китицею закінчується, а до китиці хусточку прив'язано, щоб росистий піт по завершенні справи з чола обтерти. Про все тут, бачте, подбали! А довкола, куди не глянь, герби, орли, грифони, музи повногруді, каріатиди, венери, фавни, бонбоньєри, бом-стенниги, грати, шкоти, стакселі, пріапи, шторм-трапи, бізань-щогли, байдевінди, так що, музико, линь! А над ложею монаршою — герб гранітський: державотворний пазур у вінці, дукатами оздобленому, й заслона ложі ледь ворушиться, ніби Гроль там уже сидить, але ховається. Від нас?.. А тим часом капельмейстер у пенсне — меткий, експресивний, усюдисущий — уже кричить: «Увага! По місцях! І — починаємо!» Тут усі кидаються до своїх місць, метушаться, інструменти галасливо настроюють, я палички до рук беру, аж гледь — то не палички, а якісь просто-таки ударні обухи! Звукові довбні! Ноти швиденько нарихтувались, у долоні поплював, дивлюся в ті ноти, як сорока на кістку, капельмейстер кричить: «Уно, дуо, тре!» — і стукає, і пенсне золоте на нас бліскає, і ось уже скрипки стиха починають... але що це? Капельмейстер диригую, а мені не чути анічогісінсько, лише так, наче хтось на тертушку тре... ох, і скриплять оті скрипки... струни чимось запаскудили, або що? Але ось і мій вступ, розмахуюсь, аби трамбамбонити, б'ю удачно, та чується тільки: «пстук, пстук», — наче в двері. Дивлюся — а бубон мій хоч би здрігнув, поверхня якась тверда, ніби ставок замерзлий, ніби торт навіть, — не розумію нічого, і знову: «стук! стук!» Hi, не буде діла, міркую, а тут уже весь оркестр вступає: пищить, верещить, гупає, лупає, дивлюся — аж тромбоніст своєму тромбонові губами допомагає: «бу-бу-бу», а скрипалі — теж ротом — «ті-ті-ті», ніби своїм інструментам підмогу дають, що ж це за гра отака, а капельмейстер, прислухавшись, по пультові: бац! І мовить: «Hi! Не так! Не годиться! Da capo!!» Ми тоді ще раз, а він сходить з пульта, простує поміж нас, туди-сюди розгулює, вухом ловить скрипіння і скреготання, наближається усміхнений, але якось так криво, і валторніста за щоку пальцями, наче обценьками, — хап! — та як кругне-кругоне, аж валторністові дух забило, а тоді далі йде й мимохідь гобоя за вухо — смик! — і водночас аругу скрипку палицею по голові — бац! — сердешний грайко поточився, хустка з-під бороди вилетіла, зуби мовби аж туш видзвонили, а капельмейстер до тромбонів і до решти шепоче з-під пенсне: «Драби! Що за безладдя! І це зветься музикою?! Грати, грати, а то прокинеться Гроль, отоді вже нам буде!» І знову: «Як капельмейстер диригентіссімус я вимагаю! Нагадую і повторюю: граємо Увертюральну Симфонію Тиші! Silentissimo, alegro vivace², а далі — con brio, і водночас — piano, pianissimo³, бо chi va piano, va sano⁴!

Ага! Розумію, це жарт! Жартує він з нами, бо — добрий! Каже: «Панове! Валторністе, Арфісте, Тромбоністе і ти, Кларнете Такий-Сякий! І ви, клавікорди, докладайте зусиль! Мідні й бляшані — плавно! Пікколо, чутливо, а віолончель іще чутливіше мені там! А фортепіано, себто Сильносільський, зважай на сурдину! Підходить до пульта і стукає: «Під Нашим Керівництвом, за Моєю Командою, до Гармонії Сфер, за мною — грай!!!» І ми граємо. А проте й далі не чути нічого, крім скреготу, шарпання й стукоту, — анічогісінсько! І рушає диригент знову між оркестрантів, усміхнений, роздає м'ятні цукерки, — кому дасть цукерку, тому

¹ Спочатку (італ.).

² Якнайтихше, жвано, швидко (італ.).

³ Уривчасто (італ.).

⁴ Хто сидить тихо, буде здоровий (італ.).

зразу й палицею по лобі! Аж лоби гудуть! А він б'є, сповнений жалю, даючи зрозуміти — і ми таки розуміємо, — що не з власної волі лупити, а Від Імені Й За дорученням, для того тільки, щоб Його Величності не принизити, щоб какофонія до Королівського Вуха не потрапила, тож усі, кому щойно влетіло, щуляться, усміхаючись до капельмейстера мило й покірно, а той, теж усміхнений, пригощає цукерками і — бац! бац! — не сам по собі лушпарить, а для того лише, щоб Не Поступитися Принципами, щоб Порятувати Нетямущих, а може, й для того, щоб запобігти ще гіршим лупням, кущуванню Справжнього Батога... Здогадуюся про це все, слухаючи, як у перерви музики балакають, один одному пластири наліплюючи: він добрий, наш Капельмейстер, недарма ж пишеться «Боніссімус», просто він змушений це робити, щоб Гроль не розгніався, ой, добрий, кажуть, диригент, і серце має золоте, але мусить лупити, аби нам Хтось Інший по лобі не дав! «Хто, хто інший?» — запитую, але ніхто не відповідає. Зрештою, щодо биття я вже дещо тямлю, а от щодо музики ніяк не второпаю, бо ж немає нічого, крім хряпання й дряпання, скреготу й стукоту, але все одно — граємо...

Диригент золотим пенсне блискає, бігає, лупить усіх, і, хоч лоби нам тріщать, розуміємо: так має бути; аж раптом завіса Ложі заворушилася і з'явилася з-за неї Велика Боса П'ята, певною мірою Гола, однак не якась там вулична, рядова, а Миропомазана, в Августійшій Піжамі, з холоші висунута, обернулася, складки завіси розхилилися, а за ними — хропіння, і не трон, а ложе у золоті й трояндах, з адамашковим блиском обшивки, а на золотім простирадлі спить Гроль, симфонійно знудьгований, з оксамитовою подушкою на лиці, і нічого, спить собі, й квит, а ми під П'ятою — піано, піаніссімо, щоб не збудити... Прикідаємось? Ага, розумію, це — вдавана репетиція! Але чому диригентські лупні не вдавані? І чому волосіні в смичках немає, а бубон мій — як та стара дошка?

Спостеріг я також, що в найтемнішому кутку зали стоїть шафа — велика, як орган, чорна, неосяжна й замкнена, а в ній — загратоване вічко, і коли в когось трапляється явний фальш, там з'являється око, вологе й палаюче, страшенно неприємне, отож я й запитую у тромбоніста: «Хто се?» А він — ні мур-мур. Я до контрабаса — мовчить і той. Віолончель — мовчить. Трикутник — мовчить. А флейтист мене кіпнув у ногу. І тоді я згадав дідову засторогу при брамі, та й почав собі мовчки грati, тобто стукати. Аж тут лунас моторошне скрипіння, Шафа в Кутку відчиняється, і вилазить із неї Хтось П'ятиповерховий. Чорний як ніч, з очима, як млинові журна, всідається він між двома колонами, не приміряючись, мов десь у лісі, а сівши, починає до нас приглядатися своїм вологим палючим оком. Та ще й об мармурові музині сідниці неохайним загривком чухається, лікtem на другу музу зіпершись — ох, і страхолюдний цей закутник, гляну на нього — мурашки по спині бігають! Отоді-то й пропала у мене охота до музикування у Філармонії Гафну, бо як почав він пащеку свою розкривати, то все розтуляв її й роззявляв, і така вона була велетенська, що здавалося, кінця-краю цьому роззявлянню не буде, а як розкрив, то всередині виявилось! ^{таке} Препаскудне, що й віри не ймеш: ікла мерзенні, язик ще мерзенніший, ^{вичинистий} та слинявий, врешті, устромив той Шафій Закутник пальцяру собі ^{до пель-ки}, та й ну в ній поволі, але настирливо колупатися! Я тим часом роздуваюся навколо і, побачивши контрабаса та духових, теж рота розкриваю, аби спітати, що воно за проява, звідки, чому і навіщо це диво, і взагалі — що все це означає? Та пригадалися мені слова старого робота і зринуло у голові: «Хоч би що ти побачив, мовчи, ані пари з вуст, ані мур-мур!» І згадавши це, заходився я далі, хоч літки тримати і коліна підгинаться, грati на бубні.

На ноти дивлюся, а вони якісь невиразні, ніби мухи на нотний папір напаскудили, не розбереш, де кварта, де квінта; плями, краплі, замазуране все кат зна як, — ох-ох-ох, кат би його забрав, міркую, — аж тут настає пауза тактів на вісім, і в ній — ох, і огидний звук: ідке, густе, мерзенне, плюгаве, горляночне позіхання: Закутник пельку розкрив, зубами клацнув, потягнувся, карк свій щетинястий об сідниці музи потер, із закутка визирнув, принюхався, засопів, врешті гикнув — добряче йому гикнулося у цій храмовій, філармонійно зосередженій тиші, — але ніхто мов не бачить, не чує анічогісінько! Навіть виду не подають! А пополудні — гала-концерт, сам пан Гроль у ложі сидить, сановниками оточений, зірками розцяцькований, у роздіамантених пальцях щось крутить і те щось до вух собі пхати зволить — я очі напружую, аж там таріочка щирозлота,

Гроль, виявляється, кульки з вати скручує, у благовонній олії мочає й до вух засовує! Анічогісінько не розумію! А тим часом ми таке фортиссімо пилиємо, таку різанину ріжемо, що крізь загратоване вічко Шафи, здається, навіть сльозу видно, проте Гроль велить завісу ложі засмикнути, бо час йому, мовляв, до гролівських державних справ.

Як бути далі? «Панове музики! — мовить капельмейстер, геть блідий. — Мусимо порадитись і одне одного покритикувати, бо все це не те й не так, побійтесь бога, де ви, де Гармонія Сфер, та ж ви Гроля до хвороби таким гранням доведете! Відкриваю нараду!!!»

І поки я, не второпавши, що до чого, на шафу про всякий випадок крадіжкою позираю, вони просять слова один по однім і починаються такі аналізування й нелицеприємності, що аж іскри їм від старання з очей сплюстяться: критикують і виконання, й смичкові, і духові, і мідні — і те не те, й це не так, пальці, мовляв, погано поставлено, вправності мало, репетицій не досить, тренувань бракує, не справляємося, колеги, як слід, не докладаємо зусиль, — і такі всі суворі до себе, а що вже до інших — не приведи господь: сухої нитки ні на кому не лишать, лише тромбоніста, трикутника й валторніста не зачіпають, хтозна й чому... І возяться з кожною нотою, обмірковують, як з неї звуковий сік видушити, адже спільна мета, кажуть, нас усіх об'єднує; я слухаю їх і дивуюся: з теорією кожен на ти, нарада йде як по нотах, слухаю, придивляюся, й раптом тінь на нас падає, боже праведний, відчиняється шафа, а в тій шафі — почвара, чухає собі пузо вошиве, чорним мохом поросле, пальцем до пупа лізе — не пуп, а чорний вир Мальмстрему! І так, сопучи та гикаючи, чухаючись та крекчуши, сидить собі, в носі неквапно, зі смаком і задоволенням колупається, на цій справі увагу всю зосередивши. І враз западає страшenna тиша, бо такий собі непримітний курдупель, що сидів при дзвіночках, устає і під виглядом обговорення пункту «про різне» говорить:

«Пане Капельмейстер! Колеги! Наші інструменти ні до чого НЕПРИДАТНІ, отож, нічого путного у нас не вийде, бо й не може вийти! З вигляду ніби й гарні, позолочені, але насправді беззвучні, просто-таки дефективні, — гроби повалені це, а не інструменти! Тому пропоную, щоб нам дали Справжні, а ці — до музею чи ще куди, хоч би й у брухт!» — і сів.

«ЩО-О-О-О?! ЩО-О-О!!! ЩО-О-О??? — закричав наш добрий, наш у пенсне, наш найліпший. — Інструменти ПОГАНІ? Негодящі? Не подобаються?! На Об'єктивні Труднощі спишуєте власну недорікуватість, неспроможність?! Ах ти, нероба, доробло, ах ти, зраднику Справи, та це ж Диверсіум!!! Ти, бандюго такий-сякий, Підісланий Дворушнику, звідки ти такий узявся? Га, звідки?! Хто підсунув тобі цю Злочинну Думку?! А може, в тебе й спільніки є? Хто ще вважає так само?»

Тиша запала — хоч маком сій, аж тут підбігає Лакейчик двірцево-ліврейний і подає записочку, капельмейстер читає, папір від очей віддаляючи, бо у пенсне своєму робиться далекозорішим, аби всіх нас бачити, а тоді каже: «Ну що ж. Оғрощую перерву, позаяк ось мій Виклик до Двору, на Міністерську Нараду. Як повернуся, то підіб'ю вам Підсумки! А тим часом — відбій!»

Отож ми сидимо далі й балакаємо у тому дусі, що, мовляв, бузина на городі, пане добродію, а моя хата скраю, пане дармограю, і так розумували ми цілісінку ніч. А вранці приходять сурмачі-фанфаристи й оголосують Гролівський Універсал і Маніфест, згідно з яким має відбутися спеціальна Наукова Конференція, де будуть Комплексно досліджені геть усі Недоліки та Вузькі місця на шляху до Гармонії Сфер (Га. Сф.). Хтозна й звідки з'явилася раптом сила-силенна меломанів, мелологів, музикознавців, звуковиків та мелодистів, усі з вищою поліфонічною освітою, усі проф. конц. та д-ри тих і сих наук, дійсні члени і члени-кореспонденти, що шлють кореспонденцію з відповідними звукозаписами.

Щонайперше — наш виступ зафіксували на шестиствах апаратах за допомогою повтиканіх до інструментів мікромікрофончиків, а мені до бубна засунули ще й макромікрофона, потім усі ці записи запечатали зеленим воском і червоним лаком, узяли проби вібраторного повітря, крізь лупи оглянули нас, а заразом і всі закутки, після чого радилися сім днів і один місяць. Скрупульозність аналізу воїстину невимовна! Я ще в житті не бачив такої кількості науковців в одному місці! Усе було висвітлено й узгоджено з відповідних методологічних позицій,

сама Його Величність зволила взяти над Нарадою Високе Покровительство, хоч особисто участі в ній не брала,— заступав її тут Державний Секретар Обох Вух.

Останнього дня вісімнадцять Dekанічних Ректорів хором зачитали нам експертоліз, спільно зредагований з цілковитою дослідницькою одностайністю. Комісія констатує, говорилося там, певні Недоліки. Інструментарій є Не Повністю Повновартісним. Тут цього, там того бракує, а отам ще й отого не вистачає. Тут, скажімо, у скрипці, струни до певної міри гіпсові, а он там до віолончелі насипано повно висівок. Так, звісно, бути не має, але чомусь так сталося. Тромбон заткнутий, бо потрапив туди чийсь нічний ковпак, бавовняний, з п'ятдесят процентною домішкою нейлону другого сорту, а може, й не нічний, у кожному разі радимо тромбона прочистити, після чого тромбоністові радимо завжди тримати обік себе сажотрусну щітку, аби забезпечувати гру вчасним пропиханням. Клавікорди, в свою чергу, знайдено Зовсім Порожніми: всередині нема нічого, лише колишній Курник для Гусей. Гуслі: замість гусел констатуємо наявність гусей низької яйценосності, що засвідчив аналіз, проведений за допомогою Пірометра, чи Пероміра, а позаяк Пір'я утруднює Гусям звучання, то й давати чистий звук Гуси не можуть. Таким чином, належить АБО провести депір'зацію останніх, АБО коштом державної скарбниці придбати нових гусей і забезпечити їх новим гуслярем, оскільки нинішній гусляр насправді є індикатором, тобто відгодовувачем індиків. Що ж до сильнослабого Фортепіано, то в нім дві копи мишей поприв'язувано хвостиками до молоточків, через що воно Дуже Тоненько Співає, надто з огляду на те, що Мишівник усі фонди, на миша-чий фураж призначені, геть розтринькає. Коли буде на те Гrolівська Ласка, на дібу його. Щодо Трикутника: мусить він бути металевим, а не здобним, хоч би на дріжджах.

Тепер про баси. Головний Контрабас під час пасажів перекидається, позаяк замість кільцевої остроги має Коліща, на якому іздить туди-сюди, тягнучи за собою й контрабасиста, через що останній при кожнім basso profondo¹ летить додолу, задерши ноги. Висновок Комісії: слід його або шнуром прив'язати, або шпичку знизу витесати, або клинці підбити, або взагалі розколіщати, себто провести так звану деколісацію. Смичкам придалася б волосінь, позаяк замість неї Комісіяльні Експертанти здіагнозували лише Атмосферу, себто суміш азоту, кисню, двоокису вуглецю з домішками так званих благородних газів, а саме: ксенону, аргону й криptonу, а також певної кількості водяної пари. Виявлено також деякий обсяг Рідинної Емульсії, що є похідною від Кашляння й Чхання Музик духовно-тромбонної галузі. Комісія вважає, що волосінь усе-таки більш придатна до грання, ніж повітря, особливо зручна вона, на думку Комісії, для Смікально-Натирального совання по струнах.

І так далі — загальним обсягом у тисячу вісімсот сторінок, зокрема і про мій барабан: Комісія визнала, що ніякий це не барабан, а лише розмальовано дошка, підперта дерев'яним, хоч і позолоченим, колесом. І сформульовані триста вісімдесят один висновок, скерований галузевим шляхом до Міністерства Труб, Тромбонів та Сурм, до Міністерства Дзвонів, Дзвіниць, Сфер та Тармносферичної Пропінації, а також до Вищої Духової Палати, Комісія скріпила силу цих висновків Маршальською печаткою.

Ох і скопився тут увесь оркестр на ноги, ох і загув, ох і задискутував!

«Так,— загукали всі,— саме так! Бубон — кадуб старий, пеньок трухлявий, лайнном напханий, сморід звідти аж б'є внаслідок некомпетенції чи обовдуріння! Флейти, альти, кларнети, гобої, сурми заткнуто,— це просто свинство, мерзота, бридота, геть таку погань, жадаємо звуки творити, о, дайте нам, дайте щось щонайкраще, будемо грati! Ось, погляньте, і в мене ганчіркою заткнуто, прошу, це ж кожному видно, а мундштук осьдечки взагалі без отвору, а тарілки — з цементу а чи бетону, тільки позолотою прикриті, як же на отакому грati?»

Я слухаю їх і дивуюся: чи я оце з глузду з'іхав, чи, може, вони, — адже все було видно з самого початку, звідки ж тоді ця запеклість, ламаю голову, хочу щось зрозуміти, а в них тим часом — полум'яна музична буря, справжнє шаленство. Підводиться піаніст і мовить, очима усіх обводячи:

«Ось, прошу, доповідна записка, яку я написав ще торік, але не встиг від-

¹ Глибокий соковитий бас (*італ.*).

правити: «Згідно з моєю сувереною точкою зору, заради добра Га. Сф., категорично наполягаю, щоб замість Гіпсу й Цементу використовувались Деревина, Латунь та Клепана Бляха, а також жильно-звукні Струни! Тільки так має бути, бо з того Барахла, що нині отримуємо, не буде нічого, крім смороду!»

Він сідає, надзвичайно вдоволений власним виступом, і тріумфально дивиться на колег, що шумлять навколо нього й вигукують: «Так! Саме так! І я теж, о, і ми зауважили вже давно, що там стружки, міші, цемент і навіть звичайне лайно, а звідки воно в царині Муз — хтозна, ми так хотіли повідомити, сповістити, виправити, але у мене нога боліла, а я мав судоми, а я захрип, а я тютелька в тютельку написав те саме, що й піаніст, тільки аркушик десь заподівся, а я — ще міцніше висловився, однак через хворобу ТІТКИ... — і так гукають вони один поперед одного, а я тим часом бачу, що Закутник і далі чухається, чхає та гикає, присівши у відчиненій шафі, пазур об пазур потираючи, справжнісінський тобі Гориліум, я тоді давай колег штурхати, показуючи та моргаючи, мовляв, он туди погляньте, а вони, розпалившись, ні на що не зважають, сповнені надії на країчний звук і крашу долю.

І справді — поважні дзвінкоціанти, білими поясами вперезані, по чотири в ряд вишикувані, вносять для нас найпрекрасніші інструменти — отеперечки можемо грati! Радість охоплює нас невимовна! З'являється й новий Капельмейстер у рогових окулярах, позаяк старий, у пенсне, пішов на пенсію з огляду на похилий вік, хоча, подейкують, бракувало йому Барабанних Перетинок, себто був глухий, як колода. А в залі тим часом здирають старого написа і прибивають золотими цвяшками нового: CAPPELMISTERYUM OPTISSIMUM,— і нумо до репетицій!

Але спершу Роговий бере слово:

«Принципи у мене прогресивні. Оголошую дискусію. Хай кожен висловить усе, що має найпотаємнішого на думці, що наболіло йому на серці. Хай признається! Без страху висловлюйтесь, мої любі, ні волосини вам з голови не впаде, ні вуха вам ніхто не обірве, ні копняка вам під зад не дасть, бо я — не такий! Гармонією Сфер вам у цьому клянуся, і широко божуся, і слово своє Диригентською Присягою під Керівництвом Його Величності Збавниця скріплюю!!!»

Ох, як кинуться всі наввипередки теревенити! Красномовство плине як патока, і скрипалі, і валторністи, і сурмачі — всі балакають, та так сміло, що аж дух перехоплює: викривають, що хто кому, з ким і як, що відбувалося за того капельмейстера-пенсневика: ох, чую, і лихословлять його, хто б подумав, що не любили його, наче батька рідного, — та ж так щедро йому в тій любові освідчувалися, знаки найщиріших почуттів офіруючи, та ще й добряче натоптані конверти — певно, письмові освідчення — до рук йому совали, синівську чулість демонструючи, в той час як він їм лоби розквашував — голубчик наш, лебедик наш, — примовляли, — як же він справедливо нас лупить, а тепер отако паплюжать, кричать, що глухий був як пень, а скрипалі репетують навіть, що паралітиком був, що погляд мав вовкулацький і від того погляду у бубні дірки пропалювалися, — це може засвідчити присутній тут перкусист, — а я, розгубившись страшенно, щось під ніс собі мурмочу, затинаючись, бо ж то сором так брехати, хоча й бачу, що брешуть по широті, з чистого й сильного почуття, і не можу надивуватися, як же це так, що щира цнота, добра воля і поривання до Найкращого можуть таке обріхування спричинити, таке словоблуддя язикослинняве? Подейкують навіть, що він наврочував, що у мишій від нього молоко пропадало, що кривий був, кульгавий, горбатий, що клишоногість у нього, а як же із клишоногістю до Га. Сф. іти?

А роговик записує, киває, притакує, однак трохи згодом, під час репетиції, бачу, щось до нас наче поволі чалапає, ми стараємося у мелодії заховатися, аж тут тінь від Лапи, і що найперше того курдупеля, котрий на дзвіночках грав, того заводіяку малого, — ХАП за вилоги, а тоді другою лапою скрипала, котрий проти капельмейстера-пенсневика стільки нагалалакав, — ХАП за пояса, і обох, ногами дригаючих, поніс до шафи, замкнувся там, і крізь наше Анданте Маестозо залунало лише: «Хруп, хруп, ням, ням!» — і тільки ми обох і бачили!

Граємо далі, але грання наше купи не тримається, бо в очах темніє. «Да саро al fine!¹ — волає Роговик. — Погано, іще раз!» Граємо, і як оркестр вступає, то

¹ Спочатку й до кінця (*ital.*).

аж мурашки по спині біжать від повноти звуку й тону, але поміж цих мурашок відчуваю й якихось інших, зовсім не музичних, до того ж ноти плутаю, бо в очах мені все мерехтить від щохвилинного зиркання у куток. Форте якраз іде, мідні гримлять, але, скоже, ніби якимсь третмінням послаблені, й тут Гориліум відчиняє шафу, провітрюється, на порозі сідає, гикає голосно — це ж йому той, що з дзвіночками, відригується, о Боже Правий, о Гармоніс Сфер! А від цього ригання — бо більше ні від чого — смички на фальш з'їхали, а піаніст як замолотить по клавішах, наче його пропасниця тіпає! Капельмейстер роговий кривиться, наче жабу з'їв,— ох, ганьба, на таких інструментах — і так кепсько грati, гидота якась, а не музика, чи не сором вам, ледацюги й гультяї! Нумо ще раз! І викладає нам теоретичні директиви з-за пульта, роздає нам вітаміни й пігулки, приносять стимулатори закордонні, у пляшечках, спеціально імпортовані,— не жалкує коштів Його Величність Гроль, а проте знову фальш лізе, і тоді скликається Постійно Діюча Наукова Комісія, котра вже що постановить, то так і буде!

Входять поважні дзвіночкіанти по четверо в ряд, стають праворуч від нас і ліворуч, і хто сфальшує в мажорі, тому премію геть, а хто в мінорі, тому штраф! Граємо форте, але знову фальшиво, отож дзвіночкіанти нас штурхають, бо у кожного — метроном і камертон, а проте від загальної штурханини симфонія тільки slabne й slabne, і чути вже люпу-ципуп замість тралі-ралі, і бачу нарешті, в яку я халепу влив через свій потяг до Гармонії Сфер,— вся голова у гулях...

Та мало дзвіночкіантів! Прибувають підкріплення — рахівники, бухгалтери-мелодисти — і при кожнім музикі стає по одному для контролю чистотизвучання, і лічать вони наші тони й півтони, пишуть дебет і кредит, мелодії бюджетують, записують, а проте від скрипіння пер — музики як кіт наплакав. «Щось тут не так! — мовить роговий капельмейстер. — Не так! Дзвіночків, певно, бракує. Де дзвінкар? Куди він щез?»

Ті, що подалі сидять,— у сміх, а близчі — попригиналися й мурмотять: «Еге ж, нема, факт, що нема, може, розчинився, хе-хе? Може, мелодія його підхопила й геть понесла? А як гадає начальство? Кепські справи, звичайно, що кепські! Злочинець, шахрай, лайдак, галастра втік, викрив себе, ренегат, пес і т. д.»

І тоді влаштовує нам диригент нараду з практичними заняттями. «Слід знайти глибинні причини фальшування третмільно-дрижацького!» І всі, один по одному, згоджуються: «Справді, щось нас ніби трохи якось бентежить. Щось такечки нас,— приказують,— з рівноваги ніби виводить. І що воно,— чудуються,— якимось впливом-навівом усім нам перешкоджає й зі шляху до Га. Сф. збиває?» Віолончеліст каже: «Може, повітряної вентиляції нам не досить?» А скрипаль на те: «Я вважаю, що протяги надто сильні. А втім, хтозна, може, я скрипку свою занадто наскрипарував і тепер її скрипанація потрібна? Моя вина!» А решта бурмоче: «Може, й так, хтозна, ану, дослідимо усю залу, кутки й закутки, може, то миші десь завелися, а ми їх, самі не відаючи, боїмось підсвідомо?»

Отож підхоплюємося, шукаємо протягів та вентиляції, затикаємо: Кожну шпарку, мишій шукаємо, навкарачки з лупами, врешті познаходили трьох тарганів, одного павука, шістьох бліх і півкопи воші; вражені такими знахідками, написали протокола й нумо далі шукати, тепер уже й ліхтариками попід подіумом, у кожній щілинці, але бачу я, що до Шафи близче, як на шість кроків, ніхто не піdstупається; отож і я разом з усіма колінкую, кутки обнюхую й, ніби забувши, сам до Шафи підсовуюсь та інших до неї підштовхую, та ба — ніби струм якийсь по ній пробігає, ніби до дроту торкаємось, усі миттю, як чорт від ладану, сахаються, белькоочу: «Ні, тут стіна. Авжеж, стіна як стіна, в ній, крім цегли, цементу, штукатурки й вапна, нічого й бути не може!» А як спробував я сам потягтися до клямки, чую, хтось мене геть відпихає, а хтось ще й кусає ззаду. Отож ми й переколінкували всі до спокійнішого місця. А тим часом мені хтось ще й пальця до ока тицьнув. І доходить тоді до мене, що отак хитромудро шукаючи, ні до чого ми не дошукаємося, і що, все ясно бачачи, нічого ми не побачимо, отож ошелешений цим спостереженням, навкарачки віддаляюся геть.

Граємо далі, а Гориліум знай іще дужче розходиться. То того, то сього —

ХАП,— е, ні, думаю, негусто з цього музики буде, бо скрипка ридає: ах, тра-ля-ля, як же грати, як же грати, коли тебе щоміті пащека смердюча поглинути може?! Ми собі піано-піаніссімо, а в очах імла, подих на карку відчуваємо, ще й сморід від того подиху — ніздрі над нами нюшать-винюхують,— чи то він до музики так принюються, внаслідок варварської своєї натури й загальної некомпетентності, чи як? І що нам з того, що інструменти дзвінкі, коли Гориліум нас регулярно дегустує, підкріплюючись, а Гроль до ложі приходить і каже: «Ну, гаразд. Мелодія місцями навіть мелодійна і гармонія доволі гармонійна, але духу в ній іще недостатньо. Без Віри граєте, немов наввипередки, купи це все не тримається, ішо воно не досить Автентичне! Та ще й дрижання якесь невагомовне,— що воно за дрижаки такі тремтячі у музиці, вони ж симфонію зсередини псують! Ану, відібрати мені Умілих, а решту — в шию з королівського двору, і взагалі — рухатися мені, гітарувати, скрипіти, струнчили, мандолінити, дмухати, але до ладу і в тон, бо розгнівається Гроль!»

Набрався я тоді відваги і в перерві між анданте й алегро віваче мовлю до контрабасиста, що поруч сидів і його чималий інструмент нас обох затуляв: «Послухайте, вашмосць!» А він мені: «Що?» — «Чи не бачите ви чогось там, у кутку, біля Ложі Гроля?» Мовчить. «Закутника не помічаєте?» — не вгаваю я. — Як же так? Онде ж він — викапаний Гориліум! Це ж його сморід аж сюди чути! О, гикає!» А контрабасист — мовчить, тільки бачу, весь ув очах моїх розпливається. Я тоді далі веду: «Та ж ви, вашмосць, ані більмом, ані катарактою обобічною не страждаєте, а коли б і страждали, досить носом повітря потягнути, нюхові власному довіритись, аби той сморід відчути. І тінь над нами — не від бані дзвіничної, а від носа Гориліумового, і не стовпи ото височіють, а його ікла, та ж він усіх нас отак пожре!» А контрабасист, бачу, мовчить, лишень увесь ув очах моїх розпливається, придивляєсь, а його геть Дрижаки взяли! Так ним переляк тіпає, так лихоманить, що й слів не добереш: «Ти й справді незле граєш, але як я доходжу до «трелі-мелі-дурі-буді-дам», то ти мусиш грати не «луда-бара-бам», а «луп, дуб, дарам!» І коли він оце мені каже, водночас, чую, додає: «Бога ради, мовчіть, вашмосць!!!» І якщо першу фразу ніби вустами вимовляє, то другу — низом, десь аж від пояса,— ба, та це ж він чревомовить.

Приглядаюся — й бачу, усі тут так: суцільне чревомовство довкола, а я собі гадав, що то їм у животах бурчить та булькоче зі страху!

Схиляюсь я тоді нижче й нижче і десь на висоті пояса виразно усе чую. Мовлять животи: «Ой недоля, недоля, де ж наша воля! Від такої гармонії — хоч тікай до Патагонії!» І шепочуть животи: «Гроль наш Збавницій, згубив онучі, швидше накладе в кальсоні, аніж діждеться симфоній!» А ще: «Цить і гнися, як лоза, бо тут ходить Звірина, ой гоп, труби-дуби, що за честь — потрапить в зуби!» І балакають животи між собою: «Що за пречудове тут грання на нервах наших!» А один живіт каже, що пан Гориліум, може, врешті, оскомину на нас наб'є, або ж перейде з часом на вегетар'янство, бо час, кажуть, усе пом'якшує, але рецита животів хором на нього так забурчали, що він замовк. А тим часом верхньою своєю частиною всі приказують: «Що ж, непогано, сьогодні вже майже чудово — до Га. Сф., певно, вже небагато лишилося... аби тільки смички темпу не губили! Та хіба ж нам тут зло, гоп-саса, ковбаса!» Помічаю також, що кожен тут має невеличкі побічні заняття: той на гребінцеві гарно грає, цей на стеблинці добряче висвистує, тромbon марки збирає і тим слізози утирає, інші монограми гаптують, іноземних мов навчаються, аж раптом: чалап-чалап, іде Гориліум, усі в паніці, але він тільки стеблинку, гребінець та марки позабирає і в Шафі: «Хруп, ням, ням». Сам тромбоніст з такої оказії ляпаса дістав, компресика до підбитого ока прикладає, а животи кажуть: «І треба ж йому було про ті онучі мугикати, посади б ліпше пильнував, і нашо отака чреволегковажність! Тихше, тихше...» І справді, шепочуть так тихо, що й не добереш, чий живіт що каже, валторніст продає порошки заспокійливі та од головного болю, басист міль ловить, яка до бубна залізла, трикутник показує, як чухатися між лопатками й нижче, аби мурашки на спині не так докучали, а інші самі на себе доносять, мовляв, грав я мажор, як треба мінор; капельмейстер вимагає чистоти лейтмотиву: «Ти, дурню, чого бекаєш, як коза, партитури не бачиш?»

Курява стойть, бо скрипалі саме скинулися на пляшку, десь у кутку халтуркою підробивши, а мелодія зводиться тим часом на мишачий писк, чи, може, то

й справді миші, бо звідки ж цей пикий диск, себто дикий писк? Ох, у всьому фальш, від нудьги до лихоманки, від шамротіння марудного до дрижаків, зранку — інструменти начищаємо ганчірочками, каніфоль іде в діло, замшею бубна свого тру до яскравого блиску, аж тут лакейчик прибігає й Роговику записку тіцяє, а той промовляє: «Ага, викликають мене на Міністерську Нараду стосовно Генерального Провідного Мотиву, бо гра ваша нечиста, отож репетицію відкладемо до вечора!» А фагот, котрий саме йому подавав конверта, бо ж такий тут звичай, якось наче задумався, заховав конверта назад до кишені й подався на місце.

І з'явився новий диригент — бистроокий, без окулярів, а приньому комісії, котрі викрили, що тромбоніст усі кращі звуки приховував, не фіксував їх у відповідній рубриці, за що його до Ложі перевели Заступником Держсекретаря Макарович Телят, а в арфіста виявили всохлу долоню, до того ж з'ясували, що він хот читати не вміє, отож перекинули його на фортепіано, аби він у собі не зневірився. Знову прийшов Гориліум з інспекцією, і я дав маху: замість у бубон, як гахну себе фортіссімо по мозолю на мізинцеві, о боже мій мілій, з очей іскри посипались, ноги підігнулися, чую: «Чалап, чалап, хруп, ням», — я зирк, аж нема, нема вже флейтиста! Жер його Гориліум якраз посеред Гала-Концерту, просто перед Його Гролівською Величністю, при повному свіtlі діамантових жирандолів, коли Збавницій не в Піжамі, а в Горностаях сидів, що ж це, думаю, він на гролівських очах споживати нас насмілюється, тепер уже не інакше, як галас підніметься, — як зарепетуємо всі і на коліна попадаємо, чи на розпил підемо, чи — гуртом на потвору, але щоб нічого не сталося — бути не може! А тим часом — нічого, анічогісінсько!

З цього все й почалося, бо я так збентежився, що більше по суглобах та мозолях себе товк, ніж у бубона влучав, і від такого биття несамовита злість мене охопила — відчуваю, ще крапля — й не витримаю, вже мені все одно, бо, дідько б його забрав, мало того, що живемо тут без надії та милості, але й без музики, адже яка там музика, коли Гориліум за спиною! Ех, потрощити б скрипки, до труб — динаміту, до валторни — пороху і шнури запалити, але де там, пилиямо далі — до вечора.

І знову концерт придворний. Оркестр увесь реве та стогне, а Гориліум, на очах у всіх сидячи, бліх съкає, у пащеці своїй бездонній пальцями колупається, а часом як сякнеться, то все висякане дощем на нас летить, темно робиться, як під час грози травневої, а як бухикне, то наче грім ударив, оркестр геть заглушує, але ми далі граємо. Скрипка квілить, валторна мліє, тромбони — трілядрілля на бадилля, аж раптом просто переді мною лапа чорноволохата: хап — і нема контрабасиста, хоч як шанувався й остерігався, та що ж це за музика, коли всі ми — Полумисок Із Закусками, а Гроль сидить собі в Ложі — шанований, обмахуваний, розніжений, і крізь зуби мовить: «Ні, це ще не та музика, яка має бути. Ще не досить у ній Віри, Правди, Надії, Любові, а також — Гармонійної Мелодії Історії! Сміливіше вперед, д'горі, чому це капельмейстер та лін'кувато вимахує, такий Бистроокий, Без Окулярів? Швидше! Ловкіше, прудкіше, Гроль невдоволений, ви, Бандо недовірків! Як смієте сумніватися у Га. Сф? Га? Може, слід до вас ближче приглянутись? Га.. Мусите сміло і доказово, без Страху і Переляку зінатися Нам в усьому — бо Наша Величність милостива, Наша Коронність довірлива,— тож хай встане і скаже нам такий пес, такий сучий син, чому він Досконалість підриває й очорнює? А Ми йому за те — нічого, тільки умовляннями-навертаннями, ми йому з доброю волею розтлумачимо, де раки зимують!

Тихо навколо, хоч мак сій, ніхто ані руш, і раптом Гориліум: «АПЧХИ! АПАПАПАПЧХИЧХИЧХИ!!!» — аж уся зала затрусилася, аж колони мармурові загули і в моїм бубні луна озвалася, аж тиньк посипався, трохи навіть полетіло на найянішу вкороновану голову Гроля Збавниція, лоба його величності припудривши. Однак Гроль наче нічого не помітив. Не почув і не здригнувся навіть. Кожен з музик голову у плечі втягнув, коли Грім того Чиху загуркотів, а Гроль — нічого. От я й міркую: якась тут страшна афера! Не може ж сам Гроль того Гориліума Закутницького не бачити, а проте — не бачить! Не може на лобі власному Вапна й Тиньку не відчувати, а проте — не відчуває! То що ж воно усе значить? Хто тут слуга, а хто пан? Чи не є, часом, Гориліум ікластим Капельмей-

стером самого Гроля і чи не лишає його настанок, аби зжерти замість десерту? Чи, може, обидва таємним альянсом супроти нас пов'язані? Не годен нічого второпати, але бачу одне: пора Драпака давати, і то чим швидше, тим краще, тільки як?

А тим часом після другої частини концерту, в перерві, виходить Гориліум з Шафі й між нами прогулюється. Нудно йому чи що? Оголошують знов обговорення, музики скоплюються, слова просяять, критику поглиблену наводять, а Гориліум одному вуха обнюхав, другому — краватку поправив, третьому — зжер машинопис доповіді, так що той аж присів, сердега, сконфузившись, а Гориліум, походжаючи собі, до плювальниці срібної плюнув і до тромбона, певно, помилково наплював також. Оратори красномовні проте й далі мелють собі про Га. Сф., аж піт з лобів ллеться, грati не вміють,— що ні, то ні, зате як чудово, з яким натхненням і вірою у Га. Сф. уміють про досконалість грани розводитись!

А коли мені ота балаканина їхня, оте чалапання, сопіння та чухання Гориліумове вже геть поперек горла стали, коли відчув я задишку, запаморочення й затъмарення зору, то попросив слова, й бачу — Його Гролівська Величність з ложі до мене придивляються, позаяк, Нараді протегуючи, особисто Зволили її своєю Найяснішою присутністю вшанувати. Підвісився я, отже, з думкою, що коли б описи музики замінили саму музику, то, без сумніву, залунала б у Гафні втілена Гармонія Сфер, а відтак я відчув небувале піднесення і в цілковитій Тиші промовив:

«А що воно за змора-потвора тут круитьсья, на кривих ножиськах перевалюючись, і шкутильгає, і тупає так, що аж недобре робиться од самого її вигляду? За яким таким правом отой Закутник із Шафи увесь час нам музику псує, зводячи її нанівець своїм паскудством та ненажерством? Як же це можна добро-чесних музикантів сирими жерти, та так, що аж за вухами ляшти і в горлянці булькає? Де ж таке бачено, що і комісії тут були, й експертолізи вчені, і ревізори, і контрревізори, і мікроскопів цілі копи, і щоб ніхто нічого, ні пари з вуст, тільки туляться всі та щуляться? Отож я і мовлю: ВЕТО, Гролю Збавницій, ВЕТО, панове-братьове, ВЕТО, Закутнику Гидотний, не даю я на тебе згоди, бо поки ти тут, лайно буде, а не Гармонія Сфер!!!»

Ох, що тут зчинилося, шановне товариство! Одні силкуються до інструментів своїх позалазити, аби сковатися, але ж зрозуміло, що коли це ще так-сяк можливо проробити з контрабасом чи фортепіано, то про флейту й гадати годі, а той, що з трикутником, геть одурівши, лоба всунув до свого трикутника, він йому на шиї висить, як намисто, і тільки подзвонює внаслідок цокотіння зубів. Інші залазять під фотелі або паркет колупають — хочуть собі ямки повикопувати, але яка там ямка для страусячого головоховання, коли паркет дубовий! Ударник-тарічник, ззаду себе тарілками затуляючи, головою до бубна мого втелющітись намагається, але якісна імпортна шкіра все витримує. Капельмейстер, аби мене заглушити, безперестанку своюю паличкою по пульту калатає й верещить при тім, як порося: «Андантé, анте ранте, адамантé тантé!», бо йому геть усе в голові поплуталося, а Найясніший Гроль у ложі своїй гоноровій тим часом швиденько щось зашепотів лакеям та слугам, і всі вони як кинуться завісу затягувати, аби його оксамитом, адамашком, парчею гербовою злотошитною від нас затулити, а сам Гориліум спершу нічого, тільки жує й плямкає, гикаючи, бо ще йому арфіст відригувався,— прецінь, досить грубенький був та ситенький,— і лише по тому підводиться й озивається хрипко:

«Кри-во-но-гий?! Це ж хто? Мо-я я-сно-вель-мож-ність?! Ах! То тут мене в не-ге-ге-ге-(заридав)-славу віddaють? То тут про мене ка-га-га-га-(заридав)-жуть щось негарне? І ніхто до мене з допомо-го-го-го-(заридав)-гою, зі словом добрим не спішить? О матір божа! Рятуйте ж мене, сиротину, небораку, бо мене тут ображають, бо жодного мені тут решпекту, бо всілякі чинять мені імпертиненції, кривдять тут мене, зле тут мені, я до мами, до нені хочу!!! (він ридав уже, як водоспад). Ти, огідний вошивцю-бубністі! Ти, некультурний, фека-бека! Ти, редиско! О-хо-хо! Не любиш ти мене! А я думав, що мене тут усі-всі люблять!»

Від здивування мені спершу мову одібрало, а тоді набрався я відваги й кажу: «Ваша мосць, Гориліуме! Вочевидь, важко любити того, хто, яко Закутник Шафій, із Шафи закутної потворою вилазить, накидаючись як вовк на овець,

кістки трощить, тромбоністів жере, флейтистами закусює, не можу я зрозуміти, як це ти не помічаєш своєї музично-канібалістичної злочинності? А ви,— кажу,— панове науковці, фрачники, сигарники, бородані, і ти, смокінговий докторе тих і сих наук, з люлькою, не наукова та ваша наука дослідна! Метрономів понаставляли, резонаторів, абракадабрів, покажчиків, муку по повітря порозмухували, щоб висіла, попурхуючи,— може, вкаже Вузли Стоячих Хвиль! Експертолізи строчите, дух і протяг сантиметром міряєте, а Гориліум не бачите! А Йогомосць Гроль теж хай зволить фіранку свою одсунутий хоча б пояснити, яким це робом тут відбувається споживання на місці, а також на винос — до Шафи?»

Було мені, як бачите, уже все одно, в такий-бо ненормальний стан я потрапив. А вчені, бачу, тюбики з синдепіконом витягають і вже починають спеціальні слова вживати, як-от: «Delirium Barabanolom, Nenormalia Musicalis cum Hurnagogica Confusione Debillitarissima,— аж тут Гориліум як зареве на повен голос! Сльози йому плинуть без упину, аж рукаї по сходинках амфітеатру побігли, та як скочить він одним стрибком горилячим до Ложі Гролівської, як загойдається на шнурах золотих, як потягне за парчу оксамитову — сама Величність об'явилася у повній Конфузії, позаяк у кутку ховалася навприсядки й екстраординарну навприсядкову нараду з Радою Міністрів проводила, аж тут Гориліум мордяку вstromляє і: «Рятуйте мене, Ваша Гролівська Величність! — репетує. — Рятуйте мене, бідолаху, скривдженого, а як ні, то я зараз собі піду й більш ніколи не прийду!»

Гроль на ці слова зірвався на рівні й заволав щосили: «Тільки не це! Не це, Опоро моя Кохана, Друже Любий, Оплоте наш, тільки не ЦЕ!!! Роби сам знаєш що, зволь же зрозуміти, Ласкавче, що мені цього наказувати з моєю Величністю Милосердно Плюралістичною не годиться, а тобі що!»

«Ба ні! — Гориліум на те, носом своїм жахливим шморгаючи, аж йому соплі по кудлатих щоках течуть. — Ба ні! Я те все, що чинив, чинив на службі Вашої Величністі! Згідно зі Списком Персональним, що його Довірені Особа через Кватирку до Шафи моєї експедилювала, у повній узгодженості хапав і відповідно споживав, хоча й Дуже Неохоче, бо я Музикусами гидую й, чим хоч клянуся, ані Крихти мені не смакувало! Геть усіх я з відразою, проти власної Натури, наперекір самому собі, виключно заради Трону, Вітчизни й Вищих Сфер якихось там, не пам'ятаю, як звутся, бо я собі невчений, і хоча живота свого, здоров'я, шлунка не жалів, хоч мені від того ковтання жовч запеклася, кишки розладналися, печія мене пече безперестану, однак поста свого не покинув, отож вимагаю, аби цей Волоцюга з Бубном за ганьбу, мені заподіяну, моїй в основі чесній, відданій і Добрій Особі, сю ж мить був Вашою Величністю суворо покараний, а як ні, то геть піду собі, й побачиш, Милостивий Пане, що тоді залишиться від твоєї Музики!»

Гроль як не кинеться умовляти й благати, пестячи Потвору по лобі зачухраному Руками, щонайяснішими, а Шафій Закутник, на Драпіровці висячи (котру обривав разом із частиною карнизу), як не почне відмовлятися, дратуватися, тонкість та дражливість тендітної своєї душі підкresлюючи, аж мене подив охопив. А Гроль шепоче: «Знаєш, що, Шановна Опоро моя, Вірний мій Підданець? Ми цього драба разом з усіма його наклепами зараз тимчасово помилуємо милістю свою монаршою, ми йому Crimen Laese Gorillionis тимчасово пробачимо, якщо він свої звинувачення надумані тут же назад забере і, ясна річ, визнає свою безсовісність і повідомить присутнім, що діяв він у ролі диверсanta, за зловорожими під'юджуваннями, за Іудині срібляки, що завдання мав: Мелодію зганьбити й Гармонію Сфер скомпрометувати, таким робом її унеможлививши!» Шепоче Гроль отаке й водночас моргає значущо до Шафія, так що я мигтю второпав, що пробачення буде тільки відстроченням страти, й зарепетував, б'ючи себе в груди: «Потвора залишається потворою! Потворністю повен, як стільник медом, та ще й смердить, наче Сто Чортів! Навіть якби не жер нікого, а тільки гиков і в кутку карячився, од самого лише смороду музику б чорти побрали! Так я кажу й не відмовлюсь від слів своїх, Бубном присягаю!»

Повна, отже, безвихід...

Оркестранти тим часом вилазять з басів, тромбонів, фортеціано, з-під канап, дехто ще за звичкою вуха затикає, дехто вже голову підводить, а животи їхні, як найсміливіші, хоч ворухнутися й бояться, але озиваються: «Факт, що жер нас,

жере і хтозна, чи не буде й надалі жерти! Справді, чимось таким пахне, що хай нас боронить сила божа!» А Гориліум, бачу, дурний, як чобіт, не збегнув і досі, які хитрощі в Громівській мові приховані, й знай тягне своєї: «Ах, ох, мене тут скрізь обрásами зустрічають, я на цій дурній роботі половину життя і здоров'я втеряв, і це така дяка, ні, годі з мене, годі ганьби, піду собі геть, геть, світ за очі!»

Аж позеленів від такої мови Гроль. «Ради бога! — волає в розpacні нечуваному. — А що ж з Га. Сф. буде?! Ми ж до неї разом, рука в руці простуємо, й Ти — сіль цієї справи!..»

«Ет,— відказує темний Гориліум,— я вже все сказав, і тепер хай Ваша Громівська Мосць сама з музиками заїдається!» — І рушає собі вбік, просто до виходу. Гроль, раз таке діло, сам, наче мавпа, по портьєрі донизу зіслизнув і колінкує вслід, від плачу спотикаючись.

«Єдиний, любий, вірний! — репетує. — Не залишай нас! Бубніста ми в ро-щот пустимо, тільки вернись і пробач!»

Гориліум туди-сюди, Гроль сюди-туди, і поки вони серед колон демонстру-ють урядову кризу, а Рада Міністрів услід за ними бігає (при тім під котримсь із Державних Секретарів шнур золотий із китицями обірвався й по голові його гахнув, аж медики громівські мусили шви накладати), я під стіною підкрався до алебардників, котрі, задивившись на громівсько-закутницьке тупотіння, нічого довкола не помічали, взявшись за клямку, шмигнув до сіней і — повз чудові розві-шані інструменти — до вихідної брами, трішки розтуленої, а як добіг до порога, панове-браття, то такого прискорення набрав, що без форсажу, більше того, без жодної ракети стартував, тільки мене й бачили, але оскільки курсу визначити й тримати не зміг, бо мене все ще лихоманило, то налетів на якусь доволі холод-ну Туманність, спершу це мені навіть до вподоби було, розпашілому, тоді почав мерзнути, а що через велику швидкість назад повернувшись уже не міг, то поволі вмерз у хвіст комети, крижаніючи й гублячи всяку притомність. А що було далі, аж по той час, як ви мене розморозили, вибачайте, не знаю!

Гриценко Олександр Андрійович (нар. 1957 р.) — поет, критик, перекладач. Автор поетич-ної збірки «Карта будня» (1987) та багатьох статей у періодиці. Працює науковим співробітником на кафедрі кібернетики КДУ. Кандидат технічних наук.